

z racji swego dogodnego położenia geograficznego w znacznym stopniu rozszerzył dotychczasowy zasięg wymiany handlowej. Niebawem w wyniku długotrwałej ekspansji państwa rzymskiego na wschód podporządkowano i włączono w charakterze prowincji Hiszpanię Blższą i Dalszą (197 rok p.n.e.), Macedonię (148 rok p.n.e.), Afrykę (146 rok p.n.e.) i Azję (133 rok p.n.e.), wydatnie powiększając zasoby kruszcowe republiki⁷⁷.

Na podkreślenie zasługuje powrót na początku II wieku p.n.e. relacji złota do srebra do poziomu sprzed drugiej wojny punickiej, jak na to wskazują warunki spłaty kontrybucji przyjęte w układzie zawartym z Etolami w 189 roku p.n.e.⁷⁸ Ustalono wówczas: *pro argenteo si aurum dare mellent, conuenit, dum pro argenteis decem aureus unus ualeret*⁷⁹. Zbliżony poziom wymiany wynika z przekazu Swetoniusza, gdzie funt złota kosztował 3000 sesterców⁸⁰. Jednakże wyjątkowość tej ceny wynika ze szczególnych warunków rynkowych; stwierdzony przez Swetoniusza spadek ceny złota stanowił następstwo podboju Galii przez Cezara, a także zwycięskich wypraw do Brytanii, Luzytanii i Ilirii, którym towarzyszył zwiększony napływ tego kruszcu do Italii⁸¹.

Z połowy II wieku p.n.e. pochodzi interesująca wzmianka u Polibiusza zachowana w przekazie Strabona⁸², która zdaje się wskazywać na istnienie bezpośredniej zależności

⁷⁷ Zob. F.M. Heichelheim, *AEH III*, s. 58, 205; A. Alföldi, *Römische Sozial Geschichte*, Wiesbaden 1975, s. 37; M.H. Crawford, *Rzym a świat grecki – zależności gospodarcze*. Przegląd Historyczny LXVII, 1976, s. 8. Por. T.A. Rickards, *JRS XVIII*, 1928, s. 139 n.; J. Carcopino, *Points de vue sur l'impérialisme romain*, Paris 1934, s. 38; L. Raditsa, *Bella Macedonica*, ANRW I,1, s. 565; J.S. Richardson, *The Spanish Mines and the development of provincial taxation in the second century B.C.*, *JRS LXVI*, 1976, s. 131 n.; K.S. Painter, *Gold and Silver A.D. 300–700*, London 1977, s. 15.

⁷⁸ Liv. XXXVIII 55, 6–12. Por. Liv. I 53, III 5,8, XXXVIII 11,8; Polib. XXI 32,8. Zob. *ESAR I*, s. 262; M.H. Crawford, *RRCI*, s. 74, II,629, przypis 7; id., *Rzym a świat...*, s. 13; S. Lauffer, *op. cit.*, s. 176 n.; P. Marchetti, *op. cit.*, s. 328.

⁷⁹ Liv. XXXVIII 11,8; Polib. XXI 32,8. Podobnie K. Regling, *Werthhältnisse...*, s. 743; F.M. Heichelheim, *Wirtsch. Schw.*, s. 39; R. Thomsen, *ERIC I*, s. 47, II, 170, 296, 301; P. Marchetti, *op. cit.*, s. 328 n. Zob. również R. Knapowski, *Der Staatshaushaltung der römischen Republik*, Frankfurt am Main 1961, s. 73 n.; L.A. Losada, *The Aetolian Indemnity of 189 and the Agrinion Hoard*, *Phoenix XIX*, 1965, s. 129 n. Por. Th. Reinach, *Du rapport...*, s. 127.

⁸⁰ Suet. Div. Iul.54: Ut enim quidam monumentis suis testati sunt, in Hispania proconsule et a sociis pecunias accepit emenidicatas in auxilium aeris alieni et Lusitanorum quedam oppida, quamquam nec impera detrectarent et aduenienti portas paterfacerent, diripuit hostiliter. In Gallia fana templaque deum donis referta expilauit, urbes dimit saepius ob praedam quam ob delictum; unde factum, ut auro abundaret ternisque milibus nummum in libras promerciale per Italiam provinciasque. Por. I. Shatzman, *Senatorial Wealth and Roman Politics*, Bruxelles 1975, s. 48; G. Mickwitz, *Geld und Wirtschaft im römischen Reich des vierten Jahrhunderts nach Christ*, Helsingfors 1932, s. 32 przyjmuje relację wartości złota do srebra jak 1:8,93.

⁸¹ Suet. Div. Iul. 54.

⁸² Strabo IV 6,12: „Według Polibiusza za jego czasów w okolicach Aquilei w kraju Taurisci... znaleziono złoto ...po dwóch miesiącach wspólnej pracy Italików i barbarzyńców cena złota nagle spadła o około 1/3 w całej Italii, a więc gdy Taurisci zauważyli to, przegнали swoich kompanów i utrzymali monopol”. – tł. R.P.).